

PAD SRPSKE DESPOTOVINE 1459. GODINE

UDK: (497.11)"1459"
Pregledni naučni rad

Dr. sc. Edin Mutapčić, vanredni profesor
Pravni fakultet Univerziteta u Tuzli

Povodom 560 godina od ovog događaja, a u čast posljednjeg srpskog despota i posljednjeg bosanskog kralja Stjepana Tomaševića (1461-1463)

Sažetak

U ovom radu obrađujemo neke događaje vezane za pad srpske despotovine, ali i okolnosti koje su doprinijele vojno-političkom slomu srednjovjekovne bosanske države. Cilj rada jeste da predstavi nekoliko momenata vezanih za navedeni događaj a koji je poprilično potisnut u našoj nauci. Prva činjenica da je posljednji srpski despot, kao spasilac broda koji već tone, bio bosanski princ Stjepan Tomašević. Na to kormilo on dolazi jednim legitimnim činom tako što ženi Jeleni (Mariju) Branković kćerka ranijeg srpskog despota Lazara (1456-1458). Nažalost, ovaj kratkotrajni njegov izlet na prijesto srpske despotovine u velikoj mjeri odrazio se i na prilike po Bosansko kraljevstvo, na čije prijestolje dolazi dvije godine kasnije 1461. godine. Takođe ovim radom želimo osvijetliti istinu o posljednjoj bosanskoj kraljici Mari (Jeleni), te ukratko upoznati javnost o životnom putu ove nesretne žene, koja na poslijetku svoje utočište nalazi pod okriljem Osmanskog carstva živeći u gornjim slojevima tadašnjeg osmanskog društva, pri čemu zadržava i titulu kraljice. Tako i razbiti učestale greške koje se mogu susresti u našoj publicistici o Katarini Kotromanić (Kosača) kao posljednjoj kraljici. Naravno, sve ovo prezentirati, a ne pratiti bar u osnovnim crtama politička događanja koja su dovela do sloma srednjovjekovnog bosanskog kraljevstva ne bi imalo smisla.

Ključne riječi: Srpska despotovina, Stjepan Tomašević, Mara (Jelena) Kotromanić, Smederevo, Bosansko Kraljevstvo

UVOD

Bitka na Kosovu 1389. godine predstavlja pretposljednju etapu u nestanku samostalne srpske srednjovjekovne države. Proces njenog nestanka započeo je još prije više od jedne decenije, od tog događaja. To je uostalom iskoristio 1377. godine tadašnji bosanski vladar Tvrtko I Kotromanić. On se uslijed unutrašnjeg razdora proširio na područja srednjovjekovne srpske države.¹ Tom prilikom on se okrunio kraljevskom titulom koju su do tada nosili srpski vladari iz dinastije Nemanjića.² Tako se kruna koju je 1217. godine od pape Honorija III dobio veliki župan Stefan Nemanjić, našla na glavi prvog bosanskog kralja.³

Događaji koji su uslijedili neposredno poslije Kosovske bitke uvlačile su dotadašnju vladajuću dinastiju Lazarevića u osmanski tabor, nasuprot Ugarskoj. Tako je srpska vojska s kraja XIV stoljeća učestvovala protiv hrišćanskih koalicionih snaga u bici na Rovinama (1394), te kod Nikopolja (1396). Taj vazalno-partnerski odnos, prema Osmanskom carstvu, bio je izražen i u velikom porazu osmanske vojske i Bajazitove pogibije u bici kod Angore 1402. godine u sukobu sa Tamerlanovim Mongolima.⁴ Unutrašnja kriza u Osmanskom carstvu poslije navedene (Angorske) bitke omogućivala je Stefanu Lazareviću da se izvjesno vrijeme otrgne od vazalnih odnosa prema sultanu. Odmah poslije bitke on se sa svojim vojskom povukao prema bizantijskoj prijestolnici Carigradu. U vrijeme kada je osmanska

1 Ćorović, V. (1925.), *Tvrtko I Kotromanić*, Beograd - Zemun, 37-49

2 Miklosich, Fr. (1858.), *Monumenta Serbica, Spectantia Historiam Serbiae Bosnae Ragusii*, Viennae, 186-188. Tvrtko u svojoj povelji koju izdaje u Trstvenici 10. aprila 1378. godine jasno govori o porijeklu vlastite krune.

3 *Eodem tempore Stephanus dominus Seruie siue Rasie, qui mega iupanus appellabatur, missis apochrisariis ad Romanam sedem, impetrauit ab Honorio summo pontifice coronam regni. Direxit namque legatum a latere suo, qui ueniens coronauit eum primumque regem constituit terre sue.* U isto vrijeme gospodar Srbije ili Raške Stevan, koji se nazivao velikim županom, pošalje izaslanike do Rimске stolice i isposluje od vrhovnoga svećenika Honorija kraljevsku krunu. On je bio poslao izaslanika iz svoje najuže pratnje, koji dođe i okruni ga kao prvoga kralja njegove zemlje. Arhiđakon, T. (1995.), *Historia Salonitana*, Književni krug Split, Split, 140-141; Ćirković S. (1995.) *Srbi u srednjem veku*, Idea, Beograd; 56.

4 Grupa autora (1953.), *Historija naroda Jugoslavije I*, Zagreb, 456.

opasnost kucala i na vrata samog Bizanta, novonastala situacija je iskorištena maksimalno. Naime od bizantijskog cara Stefan dobija titulu despota avgusta 1402. godine čime otpočinje formalni period Srpske despotovine.⁵ Ova država je više od pola stoljeća taborila nešto sjevernije od srednjovjekovne srpske države i kalkulišući između osmanskog ili ugarskog vazalstva tražila svoje vlastito utemeljenje za opstanak.

Despot	Razdoblje	Napomene
<i>Stefan Lazarević</i>	1402-1427	Sin Lazara Hrebeljanovića i Milice.
<i>Đurađ Branković</i>	1427-1456	Sin Vuka Brankovića i Mare.
<i>Lazar Branković</i>	1456-1458	Sin Đurđa Brankovića i Jerine.
<i>Stefan Branković</i>	1458-1459	Sin Đurđa Brankovića i Jerine.
<i>Stjepan Tomašević</i>	1459	Sin Stjepana Tomaša i Vojače.

Despotija je obuhvatala dijelove sjeverne Srbiju do rijeke Dunava. Kao središte razvio se grad Smederevo. Ovaj grad i pristanište na desnoj obali Dunava kraj utoka Jezave 10 kilometara zapadno od ušća Velike Morave postaje vojni i politički centar despotovine. Uloga strateškog središta podrazumijevala je značajne intervencije na ovom gradu. Tako je despot Đurađ Branković podignuo utvrđeni dvorac (Mali grad; 1428–1430). Kasnije dolazi do novih proširenja u područje tzv. Velikog grada - s mnogo kula međusobno povezanih zidinama. Upravo u Malom gradu bio je smješten dvor despota Đurđa s rezidencijom za stanovanje i palačom za prijeme. Grad je kao posljednje utočište pao pod osmansku vlast (1459).⁶ Poslije smrti despota Đurđa izbio je sukob različitih pretenzija „u srpskoj feudalnoj klasi, a ponajprije među članovima porodice Đurđa Brankovića“. Despotovina je bila iscrpljena dugotrajnim borbama, koje su sa sobom nosile opasnosti od gladi i

5 Ibidem; Ćirković S. (1959.), *Srednjovjekovna srpska država - izabrani izvori*, Školska knjiga, Zagreb, 111.; Stefan Lazarević je titulu despota stekao „prema običajima Vizantijskog carstva.“ On je tu titulu dobio „iz ruku Jovana VII Paleologa, tada savladara cara Manojla II Paleologa“ u Carigradu avgusta 1402. godine. Stefan Lazarević je nešto kasnije potvrdio „despotски venac“ „pri povratku cara Manojla II u zemlju“ 1410. godine. Kalić J. (2006.), *Despot Stefan i Vizantija*, Zbornik radova Vizantološkog instituta XLIII, Beograd.

6 <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=56761>

kuge. Navedeni pretedenti svrstavaju se na jednu od dvije spomenute strane (Osmanlije ili Mađare), s ciljem pridobijanja istih radi realizacije vlastitih interesa. Vođa osmanskofilske grupe bio je Mihailo Anđelović, čelnik despota Đurđa, ali istovremeno i brat rumelijskog begler-bega Mahmuda Anđelovića. U takvim okolnostima Đurđev nasljednik, sin Lazar, već početkom 1457. godine sklopa mir sa sultanom Mehmedom II El Fatihom. To dovodi do novog sukoba neposredno poslije smrti Đurđeve udovice i Lazareve majke Jerine. Dakle unutar same porodice Brankovića nastaje rasulo i borba za pozicioniranje nasuprot interesa Osmanlija i Mađara. Tako, Grgur, Mara i Toma (Kantakuzen) zaštitu traže od sultana, napuštajući područje despotovine. Događanja u tom vremenu se odvijaju veoma brzom dinamikom i izrazitim obrtima. Tako, poslije dvogodišnje vladavine umire Lazar Branković, 20. januara 1458. godine. U novonastalim okolnostima formira se regentstva koje upravlja u ime njegove njegove kćeri Jelače. Podijeljena struktura upravljačkog aparata oko Smedereva uvjetovala je pravi rat između promađarskih i proosmanskih snaga unutar despotovine. Tako član regentstva Mihailo Anđelović u strahu da Mađari nebi zauzeli Smederevo, prepušta ovu utvrđeni grad Osmanlijama. Međutim, plan potpore Osmanlijama nije uspeo, jer čim su njihovi odredi ušli u Smederevo, došlo je do energičnog reagovanja prougarske strane. Osmanski vojnici su napadnuti i pobijeni, a sam Mihajlo Anđelović je zarobljen i bačen u tamnicu (31. marta 1458).⁷ Tako, protivosmanska struja je uspjela da likvidira osmansku posadu, te da odnese privremenu pobjedu. Oni su u novonastalim okolnostima za despota proglasili slijepog Stefana, predstavnika mađarofilske struje. Osmanski pretedent je slijepi Grgur koji je takođe u neposrednoj blizini, s osmanskim formacijama. Osmanska ofanziva stezala je obruč oko samog Smedereva predvođena Mahmudom Anđelovićem, kao komandantom osmanskih snaga. Međutim, poslije pada despotije pod osmansku vlast, mađarski vladajući krugovi pokušavaju na svom teritoriju uspostaviti despotovinu pod patronatom porodica Lazarević i Branković te na taj način ojačati odbranu svojih južnih granica na Dunavu od budućih osmanskih napada.⁸

7 Ferjančić, B. (1960.), *Despoti u Vizantiji i južnoslovenskim zemljama*, SANU, 193-196.

8 Ferjančić, B. (1960.), 194-196.

STEFAN TOMAŠEVIĆ – POSLJEDNJI SRPSKI DESPOT

U novonastaloj situaciji za mnoge jedini izlaz je bio u braku između bosanskog prijestolonaslijednika Stefana Tomaševića i Lazareve kćeri Jelače (Mare), čime bi se Srpska despotovina i formalno pripojila Bosanskom kraljevstvu. Trpanje Bosne kao svojevrsnog tampona između Ugarske i Osmanskog carstva bilo je prihvatljivo, pa i poželjno i za Mađare.⁹ Dakle, „u okviru pokušaja da se ostvari efikasna odbrana protiv“ osmanske ekspanzije dolazi do navedenog braka. Tom činu su prethodili „dugi pregovori“ koje je vodio srpski poslanik veliki logotet Stevan Ratković na bosanskom dvoru. Na poslijetku se pristalo da Stjepan Tomašević oženi srpsku prijestolonasljednicu Jelaču (Maru), ali da odmah preuzme vlast (januara 1459.) u Srpskoj despotovini. U teškoj spoljnopolitičkoj situaciji za taj čin je bila bitna i volja ugarskog kralja. i u saradnji s njim. Prepuštanje odbrane Smedereva odgovaralo je kralju Matiji Korvinu. Naposljetku došlo je do sastanka na najvišem nivou između bosanskog i ugarskog kralja prilikom održavanja ugarskog sabora u Segedinu, pred kraj 1458. godine.¹⁰

Dvadeset prvog marta 1459. godine Stjepan Tomašević stiže u Smederevo.¹¹ Vjenčanje je obavljeno 1. aprilu 1459. godine, ali nije spasilo Srbiju, kao što je nisu spasile ni ugarske trupe, koje su poslije vjenčanja ušle u Smederevo. U pismu od 11. juna 1459. godine vojvoda Milana Frančesko Sforca izražava bosanskom kralju Stjepanu Tomašu zadovoljstvo zbog braka između bosanskog prestolonaslijednika i ćerke despota Lazara Brankovića. Nažalost, njegova vladavina kao srpskog despota u Smederevu trajala je samo tri mjeseca, od 21. marta do 20. juna 1459. godine, kada Osmanlije osvajaju Smederevo.¹²

9 Papa Pije II (1458–1464) bezuspešno je pokušavao da organizuje krstaški rat kako bi sprečio osvajanje Smedereva. Sazvao je sabor u Mantovi 1459. na koga se niko nije odazvao.

10 Ćirković S. (1964.), *Istorija srednjovjekovne bosanske države*, Srpska književna zadruga, Beograd, 324.

11 Ferjančić, B. (1960.), 197. Ferjančić smatra da je Stjepan Tomašević titulu despota primio od ugarskog kralja Matije Korvina, za razliku od svojih prethodnika koji su nosili od Bizanta dodijeljenu titulu.

12 Ferjančić, B. (1960.), 193, 197. Matija Korvin je stvarao veoma lošu situaciju o Bosni. Neime, on je optužio bosanskog kralja i njegovog brata da su za novac prodali Osmanlijama Smederevo; Ćirković S. (1964.), 319.

Dakle, posljednji bosanski kralj Stjepan Tomašević je bio i posljednji srpski despot. S druge strane, Smederevo je predstavljalo prekretnicu u odlučnosti osmanske osvajačke politike prema Bosni. Naime, kako piše osmanski hroničar Neşrî „Bosna kirah ol vakit Semendire’ye hakimdi“. Prema tome, pod njegovom vlašću se nalazilo i posljednje uporište ove oblasti, grad Smederevo, čijim padom 1459. godine formalno nestaje tragova srpske despotovine.¹³ Prema Dursun-begu, samo zauzimanje Smedereva je bio jedan od povoda za sultana Mehmeda II za rat protiv Bosne.¹⁴ Sam grad Smederevo je predat Osmanlijama bez otpora. Jedino što je kralj Stjepan Tomašević pokušao u tom trenutku jeste aktivnost da u zamjenu dobije Srebrenicu. Iako je postojala prvobitna naklonost sultana prema toj zamjeni, do nje nije došlo poslije saznanja o neplaćanju harača od strane bosanskog kralja.¹⁵ Svakako da navedena činjenica još jedanput potvrđuje naše razmišljanje da je kod bosanke krune postojala razvijen svijest o tempiranju granica na rijekama Savi i Drini, odričući se veoma lahko prostora, naročito onih istočno od Drine, kontinuirano kroz historiju. Upravo ovaj spomenuti incident oko harača prouzrokovao je da sultan Mehmed II pošalje bosanskom kralju Stjepanu Tomaševiću svog izaslanika, koji je, gotovo ultimativno, zatražio harač pod prijetnjom osmanlijskog napada na Bosnu. Bosanski kralj ne samo da je odbio platiti harač, već je ovom prilikom veoma loše

13 Neşrî Tarihi (1995.), *Kitâb-i Cihan – Nümâ*, II. Cilt, priredili: Faik Reşit Unat i prof. dr. Mehmed A. Köymen, Türk Tarih Kurumu Basımevi – Ankara, 737.

14 Elezović G. (1932.), *Turski izvori za istoriju Jugoslovena*, Bratstvo, XXVI, Beograd, 112-117. „Smederevo je baština kćeri staroga despota“, i na taj način ono je bio uzrok što se njegovo osvojenje i zauzeće odložilo. Poslije toga on je načinio čitav niz postupaka protivnih ugovoru. Ima još jedan uzrok, a taj je što je ovaj na zlo sposoban čovjek postao kralj ubivši svog oca. Ogriješivši se o svoga roditelja, on je bio lišen prava da bude vođa i glava zemlje. Pobjedonosni je sultan to pitanje riješio na taj način što je trebalo bosanskog kralja pozvati da prijeđe na islam i da pristane na otkup. Međutim, kralj, tvrdoglav kao Ebudehl, odbi taj poziv“.

15 Neşrî Tarihi (1995.), 737.; Ve eydürler ki, Kırıl Hünkâra elçi gönderip “Serayinik’le bile Semendire’yi bari *istibdal* edelim” dedi. Hünkâr razı oldu. Semendire’yi verdiklerinden sonra hesap ettiler ki, haracından kiralın Hünkâra dahi borcu var. Borcuna tutup, Serayinik’i dahi vermediler. Ve bil-cümle çünkü Semendire feth olundu; çanlarını yıkıp, kiliselerini mesacit ettiler. Ve Lâz ili tamam ol vakit feth olundu. Bu fetih hicretin sekiz yüz altmış dördünde vaki oldu. Dakle, ovo se događalo 864. godine, što odgovara periodu od 28. X 1459. – 16. X 1460. godine

postupio sa navedenim izaslanikom, koga je prvobitno namjeravao ubiti, a tek na odgovaranje ljudi iz svoje pratnje, odustao od namjere, pri tome držeći u zarobljeništvu navedenog poslanika.

MARA (JELENA) KOTROMANIĆ – POS LJEDNJA BOSANSKA KRALJICA

U dijelu literature, a posebno u dnevnoj i sedmičnoj publicistici veoma je prisutan stav da je posljednja bosanska kraljica Katarina Kotromanić, rođena Kosača.¹⁶ Cilj ovog rada je pored ostalog da skrene pažnju na tu forsiranu grešku koja se konstantno ponavlja.

Dakle, posljednja bosanska kraljica je Jelena (Marija) Kotromanić - rođena Branković (kćerka srpskog despota Lazara Brankovića (1456-1458) supruga kralja Stjepana Tomaševića, te posljednja bosanska kraljica i posljednja srpska despoina. Rođena je u Smederevu, prijestolnici despotovine Srbije. Njeno kršteno ime je Jelena. Brak između bosanskog prijestolonasljednika Stjepana Tomaševića i ove princeze Jelene sklopljen je 1. aprila 1459. godine. Rezultat tog braka je da je Stjepan Tomašević naslijedio svoga tasta despota Lazara na prijestolju Srpske despotovine, a samim time postao, kao što će kasnije vrijeme pokazati i posljednji despot.¹⁷ Prilikom sklapanja braka Jelena je uzela vladarsko ime Marija (Mara), koje je bilo prihvatljivije za

16 <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=33480>; Katarina Kotromanić je bosanska kraljica i supruga pretposljednje bosanskog kralja Stjepana Tomaša. Ona je kći vjerovatno najmoćnijeg bosanskog velikaša sredine XV stoljeća hercega Stjepana Vukčića Kosače i njegove supruge Jelene (Balšić). Nakon osmanskog osvajanja Bosne 1463. sklonila se u Dubrovačku Republiku, na otok Lopud. Oko 1465. otišla je u Rim, odakle je do smrti sudjelovala u pokušajima organiziranja protuosmanskih pohoda i oslobođenja Bosne.

17 Mahinić S., (2014.), *Životni put posljednje bosanske kraljice Mare nakon propasti Bosanskog kraljevstva*, Radovi Filozofskog fakulteta u Sarajevu (Historija, Historija umjetnosti, Arheologija), Knjiga XVII/3, Sarajevo.; Bosanska kraljica Mara, porijeklom je poticala iz porodice srpskih plemića i despota Brankovića. Njen otac bio je despot Lazar Branković (1421-1458), a majka Jelena Paleolog (1431-1473), kćerka morejskog despota Tome Paleologa (1409-1465). Mara je rođena najvjerojatnije 1447. godine, kao prvo dijete iz njihovog braka. Sa tek 12 godina, udala se u Smederevu 1. aprila. 1459. godine, za sina bosanskog kralja Stjepana Tomaša (1443-1461), da bi dvije godine kasnije nakon njegovog dolaska na prijesto postala bosanska kraljica.

katolički svijet. Međutim, vladavina novog bračnog para u Srbiji je bila kratkog vijeka. Osmanska vojska je zauzela Smederevo 20. juna 1459. godine i time sa političke scene eliminisala Srpsku despotovinu. U novonastaloj situaciji bračni par svoje razumljivo utočište pronalazi u Bosanskom Kraljevstvu. Dvije godine kasnije smrću kralja Stjepana Tomaša, njegov najstariji sin Stjepan Tomašević je postao bosanski kralj, a dotadašnja princeza Marija nova, nažalost historija će pokazati i zadnja, bosanska kraljica. No, nakon svega dvije godine vladavine Stjepana Tomaševića, osmanske trupe su preplavile Bosnu. Pao je Bobovac, Jajce i na kraju Ključ. Kralj je na Carevom polju kod Jajca pogubljen, a kraljica Marija je pobjegla na jadransku obalu. Određeni izvori navode da su Stjepan Tomašević i kraljica Marija imali djecu, ali o njihovoj sudbini ništa pouzdano ne znamo. Dalja sudbina kraljice Marije nije dovoljno rasvijetljena, jer su historijski izvori puni kontradiktornosti. Znamo da je prvo potražila utočište u Dubrovačkoj republici. Kraljica nije dugo boravila u Dubrovniku, već se sa svojom pratnjom skrasila u Mletačkoj republici, tačnije u benediktanskom samostanu „Sveti Stjepan“ pod borovima kod Splita. Budući da su je u samostanu posjećivali, između ostalog, Bosanci i Ugari, što nije odgovaralo venecijanskim političkim interesima, Mleci su naredili splitskom knezu da je na lijep način udalji iz Splita kako bi to, u konačnici, dovelo do njenog trajnog odlaska. Tako je kraljica Marija, pod izgovorom loših životnih uvjeta u samostanu, zamoljena 1466. godine da se preseli u Šibenik ili neko susjedno ostvo. Neki autori smatraju da je kraljica uvrijeđena lošim tretmanom napustila Split te preko Istre otišla kod svoje majke u Ugarsku. U Ugarskoj je bila, najvjerovatnije, do 1484. godine.¹⁸ Bezuspješno je pokušavala izvući materijalnu korist od onih koje smatrala dužnim, na osnovu činjenice da je ona posljednja bosanska kraljica i posljednja srpska despoina.¹⁹ Međutim, iz njene skromne biografije možemo saznati da je kasnije svoje utočište našla u Osmanskom carstvu, uživajući zaštitu sultana do svoje smrti, pri čemu se najviši državni vrh starao za njene interese. U nauci je veoma prisutna teorija da se kraljica u Carigradu preudala za nekog spahijskog starješinu. Ustvari ta varijanta je zapisana od Teodora

18 Mahinić S., (2014.), 216; O tome govore izvještaj mletačke vlade u tri izvora. Samim time bilo bi „pogrešno odbaciti“ da je kraljica Mara „svoje utočište našla u Ugarskoj kraljevini“.

19 Mahinić S., (2014.), 216-223.

Spandounesa - savremenik tih događaja koji bilježi da je kraljica u samom pohodu zarobljena i da je postala žena jednom od sultanovih dvorjana (spahija), ali da nije imala djece.²⁰ Upravo tom činjenicom se pokušava objasniti činjenica da u brojnim konfliktnim situacijama je imala podršku sultana. Međutim, moramo se osvrnuti da je navedena činjenica i dan danas na razini pretpostavke iz posrednih historijskih izvora. Zanimljivo je da su osmanske vlasti i 30 godina nakon propasti Bosanske države Maru nazivali kraljicom, što svjedoči u korist toga da je u novim okolnostima zadržala status koji je ranije imala.²¹ Posredni historijski izvori nas upućuju da je kraljica Mara svoj život okončala zadnjih godina XV stoljeća, svakako poslije 1592. godine.²²

POLITIČKO-VOJNI SLOM BOSANSKOG KRALJEVSTVA

U literaturi je općepoznato da otac Stjepana Tomaševića, bosanski kralj Tomaš je bio odlučni pobornik antiosmanlijske politike. Upravo u želji da pridobije simpatije zapada, počinje da progoni sljedbenike Crkve bosanske. Naposljetku, vidjeli smo, u toj ambiciji svog sina i nasljednika Stjepana Tomaševića postavlja za srpskog despota. Međutim, gubitak Smedereva²³ te na drugoj strani Drine, Srebrenice i Zvornika bili su uvertira pred konačan slom srednjovjekovne bosanske države. Novoosvojeni dijelovi Podrinja nisu priključeni bosanskom krajištu, nego pod vlast „gospodara Despotove zemlje“. Ali, Bosansko krajište se širilo prema drugom važnom rudarskom centru u Bosni, prema Fojnici i Kreševu, 1459 godine.²⁴ Osmanlije su zagospodarile centralnom Bosnom, držeći, uz to, sve klance koji su vodili na sjever. Za njih je od posebnog značaja bila Usora, i to njen krajnje sjeverni dio, radi prodora u Slavoniju. Tako im je kralj Stjepan Tomaš 1460. godine morao izdati dozvolu prolaza preko ovih teritorija u Bosni za odlazak u Slavoniju. Prodori

20 Spandounes T., (1997.), *On the origin of the Ottoman Emperors*, (trans. Donald M. Nicol), Cambridge, 45; „His Queen was captured and given to one of the Sultan's courtiers, an officer of the Spahis ('dell' ordine de Spa Coglioni') who made her his wife; but she remained sterile.“

21 Mahinić S., (2014.), 223

22 Mahinić S., (2014.), 219-220.

23 Neşrî Tarihi (1995.), 737.

24 Šabanović H. (1955.), *Pitanje turske vlasti u Bosni do pohoda Mehmeda II 1463. g.*, GID, VII, Sarajevo, str. 50-51.

Osmanlija najčešće su posljednjih godina išli iz pravca Srebrenice, pa dalje na sjeverozapad. Ovi krajevi su djelomično pali pod njihovu vlast već 1460. godine.²⁵

Stjepan Tomašević je pokušao da izvuče državu iz izolovanosti i teške sizuacije. Sklopivši mir sa hercegom Stjepanom Vukčićem Kosačom on ustvari kreće u proces objedinjavanja bosanskih snaga. Uz pomoć pape Pija II bezuspješno pokušava na spoljnopoličkom planu pridobiti ugarske snage u borbi protiv Osmanlija. Ipak, uspio je od pape Pija II dobiti novu kraljevsku krunu. Tako je papa poslao svoga legata koji je u novembru 1461. godine krunisao posljednjeg bosanskog kralja i to „uz pristanak i najveće oduševljenje i radost svih velikaša i gospode kraljevstva“, kako je javljao sam kralj. Tako se Bosna „našla potpuno ujedinjena na ovoj poslednjoj svečanosti krunisanja različitoj od svih ranijih po papskoj kruni i papskoj intervenciji.“²⁶

Tih posljednjih godina, bosanski kraljevi Stjepan Tomaš i njegov sin Stjepan Tomašević su odbijali plaćati harač sultanu. Početkom maja 1463. godine Osmanlije su preplavili istočne dijelove Bosne. Na Bosnu je krenula najveća vojna sila tog doba. Ubrzo su osmanlijske snage, predvođene sultanom Mehmedom II El Fatihom i glavno-komandujućim u ovom bosanskom pohodu Mehmed-pašom Anđelovićem, slomile otpor bosanske vojske. Osmanlije su najprije napali na posjede Tvrtka Kovačevića u Podrinju, a zatim su se uputili u Gornju Bosnu, u kraljeve neposredne posjede.²⁷ Poslije toga, Mahmud paša je poslije trodnevne opsade zauzeo Bobovac, a zatim je krenuo u potjeru za kraljem, kojeg je zatekao kod Ključa. Poslije toga, Mahmud-paša je obećao kralju da mu se preda na vjeru, međutim, time nije bio zadovoljan sultan Mehmed II el Fatih, poslije čega je Stjepan Tomašević ubijen. Taj događaj označava i definitivni kraj postojanja srednjovjekovne bosanske države.²⁸

25 Živković P. (1984.), *Usora i Soli – poprište značajnih događanja u XIV i XV stoljeću*, Članci i građa za kulturnu ist. istočne Bosne, Muzej istočne Bosne, knjiga XV, Tuzla, 42.

26 Ćirković S. (1964.), 324.

27 Živković P. (1984.), 42.

28 Neşrî Tarihi (1995.), 762-763; O padu Bosne vidjeti: Škrivanić G. (1964.), *Vojničke pripreme srednjovjekovne bosanske države pred propast*, GDI, Godina XIV, Sarajevo, 221-228; Kovačević D. (1964.), *Pad bosanske srednjovjekovne države prema dubrovačkim izvorima*, GDI, Godina XIV, Sarajevo, 205-220; Ko-

LITERATURA:

- Arhiđakon, T. (1995.), *Historia Salonitana*, Književni krug Split, Split;
- Ćirković S. (1959.), *Srednjovekovna srpska država - izabrani izvori*, Školska knjiga, Zagreb,
- Ćirković S. (1964.), *Istorija srednjovekovne bosanske države*, Srpska književna zadruga, Beograd;
- Ćorović, V. (1925.), *Tvrtko I Kotromanić*, Beograd - Zemun;
- Elezović G. (1932.), *Turski izvori za istoriju Jugoslovena*, Bratstvo, XXVI, Beograd;
- Ferjančić, B. (1960.), *Despoti u Vizantiji i južnoslovenskim zemljama*, SANU, Beograd;
- Grupa autora (1953.), *Historija naroda Jugoslavije I*, Zagreb, 456.
- Kalić J. (2006.), *Despot Stefan i Vizantija*, Zbornik radova Vizantološkog instituta XLIII, Beograd;
- Kovačević A. S. (1979.), *Pad Bosne i Hercegovine pod Turke u spisima bosanskohercegovačkih franjevaca*, Nova et vetera, svezak 1, Sarajevo;
- Kovačević D. (1964.), *Pad bosanske srednjovekovne države prema dubrovačkim izvorima*, GDI, Godina XIV, Sarajevo;
- Mahinić S., (2014.), *Životni put posljednje bosanske kraljice Mare nakon propasti Bosanskog kraljevstva*, Radovi, Filozofskog fakulteta u Sarajevu (Historija, Historija umjetnosti, Arheologija), Knjiga XVII/3, Sarajevo;
- Miklosich, Fr. (1858.), *Monumenta Serbica, Spectantia Historiam Serbiae Bosnae Ragusii, Viennae*;
- Neşrî Tarihi (1995.), *Kitâb-i Cihan - Nümâ*, II. Cilt, priredili: Faik Reşit Unat i prof. dr. Mehmed A. Köymen, Türk Tarih Kurumu Basımevi - Ankara;
- Ćirković S. (1995.) *Srbi u srednjem veku*, Idea, Beograd;
- Spandounes T., (1997.), *On the origin of the Ottoman Emperors*, (trans. Donald M. Nicol), Cambridge;

vačević A. S. (1979.), *Pad Bosne i Hercegovine pod Turke u spisima bosanskohercegovačkih franjevaca*, Nova et vetera, svezak 1, Sarajevo, 117-142; Šunjić M. (1989.), *Trogirski izvještaji o turskom osvajanju Bosne*, Glasnik arhiva i društva arhivskih radnika, br. 29, Sarajevo, 139-157.

- Šabanović H. (1955.), *Pitanje turske vlasti u Bosni do pohoda Mehmeda II 1463. g.*, GID, VII, Sarajevo;
- Škrivanić G. (1964.), *Vojničke pripreme srednjovjekovne bosanske države pred propast*, GDI, Godina XIV, Sarajevo;
- Šunjić M. (1989.), *Trogirski izvještaji o turskom osvajanju Bosne*, Glasnik arhiva i društva arhivskih radnika, br. 29, Sarajevo;
- Živković P. (1984.), *Usora i Soli – poprište značajnih događanja u XIV i XV stoljeću*, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, Muzej istočne Bosne u Tuzli, knjiga XV, Tuzla;
- <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id/pristup> februar 2019;

THE FALL OF THE SERBIAN DESPOTISM IN 1459

Edin Mutapčić, Associate Professor
University of Tuzla, Faculty of Law

Summary

In this paper author deals with some events related to the fall of The Serbian Despotism, as well as the circumstances that contributed to the military-political breakdown of the medieval Bosnian Kingdom.

The paper's aim is to expose a few moments, related to the mentioned event, which is pushed down in our science. The first fact is that the last Serbian despot, as a saviour of the sinking ship, actually was a Bosnian prince Stjepan Tomashevic. He came on this position with a legitimate act by getting married to Jelena (Marija) Brankovic, a daughter of an earlier Serbian despot Lazar (1456 – 1458). Unfortunately, his short trip to the throne of Serbian Despotism has also affected to situation in Bosnian Kingdom, whose throne he took over two years later, in 1461.

Also, by this work I want to highlight the truth about the last Bosnian queen Mara (Jelena) and briefly to get know the public about life story of this unfortunate woman who at last found her asylum in the Ottoman Empire where she was living as a part of rich society while she was retaining the title of the queen. So, I want to correct the frequent mistakes, that could be found in our publicist, about Catharine Kotromanac (Kosaca) as the last Bosnian queen.

Of course, introducing all of this wouldn't make sense without following at least basic political events that caused the downfall of medieval Bosnian Kingdom.

Keywords: Serbian Despotism, Stjepan Tomashevic, Mara (Jelena) Kotromanac, Smederevo, Bosnian Kingdom